

Osvrti, prikazi, recenzije

Prikaz

Slaven Ravlić

Eponimi u znanosti i politici. Prilozi razumijevanju političke eponimizacije

Jesenski i Turk, Zagreb, 2007., 110 str.

Predmet studije *Eponimi u znanosti i politici. Prilozi razumijevanju političke eponimizacije* jesu znanstveni i politički eponimi, dakle izrazi koji su skovani prema imenima nekih osoba, a koji se koriste u znanstvenome i političkom diskursu za označivanje imenodavatelja, onoga prema imenu kojega je nešto nazvano, kao i imenoprimatelja, onoga što je po njemu nazvano. Sukladno tome, eponimizacija je proces nastanka eponima (imenoprimatelja) od imena osoba (imenodavatelja). Smišljanje eponima pripisuje se još drevnim Asircima, ali su se počeli sustavnije bilježiti i redovitije rabiti u 17. stoljeću. Eponimi su češći u medicinski i prirodni, nego u društvenim znanostima. Općenito imaju pozitivnu i negativnu funkciju: kad su pozitivni, služe da odaju priznanje i počast nekoj osobi, a kad su negativni, služe kao svojevrsna kazna osobi po kojoj su nazvani. Prema tome, eponimizacija ne rezultira uvijek priznanjem nekoj osobi za neko vrijedno znanstveno otkriće ili izum, nego nerijetko završi etiketiranjem osobe zbog lošeg otkrića ili primjene loše prakse. Negativna funkcija eponima, tvrdi Ravlić, mnogo je češća u društvenim nego u prirodnim znanostima, pa u proučavanju eponima u društvenim znanostima treba uzeti u obzir povijesno-politički i socijalno-kulturni kontekst u ko-

jemu oni nastaju, razvijaju se i bivaju prihvaćeni u znanstvenoj i društvenoj zajednici.

Razlikuju se pravi ili potpuni i djelomični ili nepotpuni eponimi: u pravim eponimima posve se izgubila povezanost između osobe prema kojoj je eponim nastao i samoga eponima – tipični su primjeri *bojkot*, *linč*, *sendvič* itd., dok se kod djelomičnih eponima ta povezanost očuvala – recimo, *Nobelova nagrada*, *Duvergerovi zakoni*, *D'Hondtova metoda* itd. Između potpunih i nepotpunih eponima nalaze se međutipovi u kojima se eponim udaljio od osobe po kojoj je dobio ime, ali nije posve izgubio izravan odnos s njom – primjerice, *platonizam* ili *pasterizacija*. Razlikuju se, nadalje, trajni eponimi, koji su se potpuno ukorijenili u uporabi, povijesni eponimi, koji nisu univerzalni nego su vezani za određeno povijesno razdoblje ili neki povijesni fenomen, te aktualni eponimi, koji se trenutno koriste, ali nije izvjesno da će se održati. Napokon, postoje svjetski, regionalni i lokalni eponimi, pri čemu su potonji najbrojniji.

Svoju studiju o eponimizaciji autor je podijelio na dva dijela.

U prvom dijelu razmatra eponimizaciju u društvenim znanostima općenito. U nastanku i razvoju “sociologije eponimizacije” ključnu ulogu pripisuje Robertu Mertonu, smatrajući da je taj dio njegova doprinosa sociologiji znanja gotovo nepoznat i potpuno zanemaren. Mertonovi najvažniji doprinosi toj grani sociologije znanja sadržani su u knjizi *Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigation* (1973.). To je umnogome u skladu s općom zanemarenošću eponima i eponimizacije u društvenim znanostima, premda je njihova važnost neprijeporna. Ravlić ističe da se eponimiziranjem “određenije vezuje sadržaj pojma s njegovim nazivom” te se tako stvaraju uvjeti za tvorbu točnih i

jednoznačnijih pojmova kojima se poboljšava znanstvena komunikacija. Autor ukazuje i na kritike eponimizacije iz različitih znanstvenih i životnih perspektiva. U prvom dijelu Ravlić prikazuje nastanak i značenje nekih od najpoznatijih eponima u ekonomiji (*Greshamov zakon* i *Tobinov porez*), u pravu (*Dragova doktrina* i *Mirandina prava*), u sociologiji (*Thomasov teorem*, *Matejev efekt*, *šovinizam*) i u politologiji (*Hareov sustav*, *gerrymandering*, *lenjinizam*). Politološki je dio proširen posebnim poglavljem u kojemu se autor bavi fenomenom "eponimizacije moći" na području međunarodnih odnosa, napose u vanjskoj politici SAD-a. To mu se područje političke znanosti čini posebno važnim zato što na njemu eponimi imaju bitna obilježja eponima u prirodnim znanostima: pojmovi su jednoznačni i točni, te uglavnom služe kako bi se odalo priznanje osobama po kojima su nazvani. Ravlić to demonstrira na primjerima glasovitih eponima koji označuju škole mišljenja (*hamiltonovci*, *vilsonovci*, *džefersonovci*, *džeksonovci*) i američke vanjskopolitičke doktrine (*Trumanova*, *Kennanova*, *Eisenhowerova*, *Kennedyjeva*, *Johnsonova*, *Nixonova*, *Kissingerova*, *Sonnefeldova*, *Carterova*, *Reaganova*, *Busheva*, *Clintonova doktrina*).

U drugom dijelu knjige autor se bavi eponimima u hrvatskoj politici. Ističe da se i politički eponimi općenito pojavljuju u dvostrukoj ulozi: kao priznanje za doprinos i kao kazna za "nedjelo". No, politički su eponimi u odnosu prema znanstvenima mnogo češće negativni. Autor dijeli hrvatsku "eponimsku povijest" na četiri razdoblja i svako ilustrira kratkim analitičkim prikazom najtipičnijih eponima. U prvom razdoblju do polovine 19. stoljeća izdvaja i analizira jedan od najukorijenjenijih hrvatskih političkih eponima uopće – *Zvonimirovu kletvu*. U drugom razdoblju od 1848. do 1941. izdvajaju se eponimi vezani uz ličnosti Ante Starčevića (*starčevićanstvo*, *stračevićanci*), Stjepana Radića (*radićevština*, *radićevci*, *Radićev ustav*) i Vladka Mačeka (*mačekovština*, *mačekovci*, *Mačkova li-*

sta, *Mačkova garda*). U trećemu, socijalističkom razdoblju od 1945. do 1990. ključan je politički eponim bio *titoizam*, ali se uz njega pojavljuju i drugi (*đilasovci*, *bakarićevci*, *rankovićevci*, *šuvarovci*, *šuvarica*, *šuvarizam* itd.). U četvrtom razdoblju od 1990. razlikuje se nekoliko podfaza koje su oslikavale dinamiku političkog razvoja i ulogu pojedinih ličnosti u njemu. Na početku je bio ključan politički eponim *detitoizacija*, ali se uz njega pojavljuje niz drugih eponima vezanih uz važne političke aktere (*markovićevci*, *miloševićevci*, *račanovci*, *tuđmanovci*, *martićevci*, *arkanovci* itd.) i političke događaje (*Badinterova komisija*, *Vanceov plan* itd.). U drugoj fazi vlast je učestalo proizvodila eponime kako bi obilježila svoje političke protivnike i neprijatelje (*Alijini Hrvati*, *Sorosovi plaćenici*), a politička opozicija kako bi žigosala pojave vezane uz vladajuću politiku. Središnji je politički eponim *tuđmanizam* kao oznaka za poludemokratski sustav vlasti, te posebnu političku ideologiju i pokret, a uz njega se rabe i drugi eponimi (*kutleraj*, *canjugizam*, *pašalićevština* itd.). U trećoj fazi ključan politički eponim postaje *detuđmanizacija* kao oznaka za širu liberalizaciju i demokratizaciju države i društva.

U tematskom smislu, Ravlićeva je studija potpuna novost u hrvatskoj političkoj znanosti, ali i u društvenim znanostima uopće. Dosad se nitko nije sustavno bavio eponimima i eponimizacijom u hrvatskoj politici i društvu. Stoga je riječ o uistinu inovativnu djelu na području društvenih istraživanja. Studija je napisana jasno, jednostavno i pregledno, te je vrlo pristupačna i široj javnosti. Ipak, teško se oteti dojmu da Ravlić nije posve iskoristio potencijale što mu ih je ponudila tema, te da su mu se potkrali i neki propusti.

Ponajprije, tema koje se Ravlić latio i način na koji joj je pristupio otvarali su mogućnost još obuhvatnije, sustavnije i iznijansirane analize. Jednostavno rečeno, autor je mogao napisati opsežniju i temeljitiju studiju no što je ova koja je

objavljena. Drugo, svoj je rad trebao jače disciplinarno profilirati kao studiju o eponimima u političkoj znanosti i u politici. Najveći dio razmatranja eponima u društvenim znanostima ionako se odnosi na političku znanost, poglavito na međunarodne odnose kao njezinu poddisciplinu, a prikaz eponima u ekonomiji, pravu i sociologiji ostao je na ilustrativnoj razini. Politička znanost prava je, naime, riznica eponima. Recimo, samo se o *Michelsovu željeznom zakonu oligarhije* – kojega autor, začudo, uopće ne spominje, premda je riječ o vjerojatno najglasovitijem eponimu u povijesti moderne političke znanosti, pa i društvenih znanosti uopće – može napisati pravi mali traktat. Neizmjereno interpretacijski zanimljiv i politički aktualan traktat – a političku aktualnost smatram jednim od važnih kriterija u izboru politoloških eponima – mogao bi se napisati o *Balfourovoj deklaraciji*, pisamcetu britanskog ministra vanjskih poslova lorda Balfoura iz 1921. koje je umnogome odredilo sudbinu Židova, Izraela i cijeloga Bliskog Istoka u 20. stoljeću. Moglo bi se nanižati još mnogo interpretacijski izazovnih primjera.

Kako je propustio ponuditi ambiciozniju studiju, premda ima sve pretpostavke da je izradi, Slaven Ravlić dužan je hrvatskoj političkoj znanosti i politološkoj struci, ali i znanstvenoj, strukovnoj i političkoj javnosti uopće, u dogledno vrijeme ponuditi politološki eponimski leksikon.

Mirjana Kasapović

Prikaz

Tihomir Cipek, Olivera
Milosavljević (ur.)

Kultura sjećanja: Povijesni lomovi i savladavanje prošlosti

Disput, Zagreb, 2007., 246 str.

Uz godinu dana prije objavljenu knjigu *Kultura pamćenja i historija* (ur. Sandra Prlenda i Maja Brkljačić), zbornik radova *Kultura sjećanja: povijesni lomovi i savladavanje prošlosti*, pionirski je rad u hrvatskim društveno-humanističkim znanostima na temu kolektivnoga sjećanja i pamćenja, pridružujući se time trendu intenzivnoga proučavanja spomenute tematike u europskim i američkim društveno-humanističkim znanostima. Zbornik je plod prvoga znanstvenog skupa u okviru istoimenoga projekta banjalučkoga ureda zaklade Friedrich Ebert, a koji je okupio istaknute društvene i humanističke znanstvenike iz Srbije, Hrvatske i BiH kako bi u trogodišnjem razdoblju raspravili utjecaj kulture sjećanja i politika povijesti na aktualne političke procese u zemljama regije. Kako su urednici ovoga zbornika, politolog Tihomir Cipek sa zagrebačkoga Fakulteta političkih znanosti i povjesničarka Olivera Milosavljević s beogradskoga Filozofskoga fakulteta istaknuli u predgovoru, upravo se uporaba povijesnih narativa pokazala dominantnim čimbenikom eksplozije nacionalizma kao glavnoga "identiteta otpora" (M. Castells) pred aktualnim globalizacijskim procesom. Pritom je kao osobito bitno označeno "vrijeme povijesnih lomova" (8) – u slučaju promatranih nacija – 1918., 1941. i 1945. godina, te zaključno devedesete godine 20. stoljeća koje oblikuju nacionalni identitet izvan ravnocrtno slikane povijesti njezinim "zgušnjavanjem" u vrijeme/mjesto traume nacije. Stoga se ovaj zbornik, kao prvi u nizu, pozabavio 1918.

godinom kao prvom ključnom prijelomnicom 20. stoljeća u povijesnom sjećanju triju nacija, a time i u procesu njihova suvremenoga formiranja nacionalno-integracijskih ideologija. Sam zbornik podijeljen je u četiri tematske cjeline, od kojih prva definira područje istraživanja, druga donosi različite interpretacije fenomena povijesnoga loma, treća putem studija slučaja prikazuje utjecaj 1918. godine na oblikovanje nacionalnoga identiteta promatranih nacija, dok posljednja, četvrta, tematizira interpretaciju 1918. godine u udžbenicima povijesti u Hrvatskoj i Srbiji u drugoj polovini 20. stoljeća.

Uvodno poglavlje otvara članak Tihoмира Cipeka "Politike povijesti u Republici Hrvatskoj: Od 'puška puče' do 'Hristos se rodi'", koji uz naslovnu temu po prvi put hrvatskoj javnosti predstavlja pojam discipline politika povijesti. Polazeći od razumijevanja kulture kao sustava simboličke prakse koja bitno određuje identitet političke zajednice, osobito nacionalni identitet temeljen na poimanju zajedničke prošlosti, autor ponajprije definira disciplinu politika povijesti kao onu koja "... analizira, općenito govoreći, političku funkciju povijesti u političkim sučeljavanjima i legitimiranju i delegitimiranju određene političke pozicije." (14). Uz legitimacijsku, Cipek naglašava i *policy* funkciju politika povijesti, kojom političke institucije formiraju kolektivno sjećanje nacije putem određivanja načina svladavanja prošlosti zakonodavnom djelatnošću i određivanjem parametara javnoga diskursa te normiranjem nacionalnih simbola i mjesta nacionalnoga pamćenja, kao povijesnih sadržaja školskih programa. Upućujući nadalje ukratko na velikosrpsku reinterpretaciju povijesti kasnih osamdesetih, koja je pokrenula lanac krvavih događaja na prostorima bivše Jugoslavije, autor se na kraju usmjerio na politike nacionalnoga identiteta HDZ-a u devedesetima, određene idejom svehrvatske nacionalne pomirbe. Pritom se autor osobito usmjerio na povijesni aspekt samodefinicije stranke kao sinteze povijesne hrvatske

državotvorne misli: tj. državotvornoga nauka Ante Starčevića, socijalnoga nauka Stjepana Radića te državotvorne misli hrvatske ljevice, s istodobnom interpretacijom Jugoslavije kao isključivo velikosrpske diktature. Usto, pokazano je i kako je postojeći projekt nacionalne pomirbe doveo do dijelom neintencionalnoga oživljavanja 'ustašonostalgije', za koju je istaknuto da je nestala s demokratskom konsolidacijom HDZ-a i hrvatske politike od 2000. godine. Na Cipekov se članak tematski nastavlja članak Olivera Milosavljevića "Metodološke pretpostavke istraživanja nacionalnih stereotipa. Primer: 1918. – "oslobodioci" i "porażeni"". Polazeći iz kuta određenja nacionalnoga stereotipa kao temelja "za izgradnju nove slike sadašnjosti kroz izabranu i konstruisanu prošlost" (43), autorica je raščlanila diskurs suvremenoga velikosrpskog nacionalizma o 1918. godini kao lomu kontinuiteta "zlatnoga doba" srpske povijesti te ulasku u razdoblje nacionalne žrtve. Ta selektivna konstrukcija zasnovana je formiranjem sjećanja na kategorijama "osloboditelj – oslobodeni", tj. na "nezahvalnom" nepriznavanju srpske "oslobodilačke" žrtve od strane "oslobodjenih" Hrvata i Slovenaca, iz čega je izveden ključni legitimacijski argument nastupajuće velikosrpske politike centralizacije Jugoslavije, predstavljen riječima Dobrice Čosića kao naplata "srpskih nacionalnih interesa i računa" (51). Ontološkim pitanjem konstrukcije kolektivnoga sjećanja pozabavio se filozof Sulejman Bosto sa sarajevskoga Filozofskoga fakulteta u članku "Teorije sjećanja: motivi, pretpostavke, kontekst", istaknuvši da sjećanja svoju aktualnost dobivaju upravo u doba loma ispunjavanjem vrijednosnoga vakuuma nastalog smjenom političkih poredaka, služeći pritom kao "zapaljivo" mobilizacijsko sredstvo upravo poradi njihova mitskoga utemeljenja.

Drugo poglavlje nazvano "Povijesne prijelomnice" započinje prikazom najznačajnijega europskog intelektualnog sukoba prelaska 19. u 20. stoljeće pod naslovom "Veliki rat" u liku sukoba

kulture i civilizacije". Njime je Goran Gretić, filozof sa zagrebačkoga Fakulteta političkih znanosti, predstavio tadašnje njemačko negiranje zapadnoeuropske racionalističke tradicije države i društva, označenoga pojmom "civilizacije", konstruiranjem estetskoga kontrapojma "kulture", sadržanoga u integralnom nacionalizmu njemačkoga "*volksgeista*". Osim što je predstavljao intelektualno legitimiranje tadašnjega ekspanzionizma "zakašnjele" njemačke nacije, pojam kulture istodobno je odgovor i na tada uvriježenu misao o dekadenciji Europe izazvanoj navodnim socijalnim otudjenjem individuuma procesom industrijske revolucije. Spomenute je misaone konstrukte Gretić podrobnije razložio analizom pisanja njemačkoga sociologa Georga Simmela i književnika Thomasa Manna u doba Prvoga svjetskog rata, kad je ta tematika doživjela svoj klimaks. Treba napomenuti i kako je istaknuto da je taj pojam kulture krajem dvadesetih postao potkom tzv. "konzervativne revolucije" ratne generacije njemačkih intelektualaca, koja je poslužila kao temelj razvoja nacističke intelektualne misli. Lom pak nastao hrvatskim traženjem izlaza iz nacionalno-empirijacijske krize u ideji jugoslovenstva prikazao je povjesničar Stjepan Matković s Hrvatskoga instituta za povijest u Zagrebu člankom "Prijelomna 1918. u hrvatskoj politici". On je, prema autoru, bio u činjenici što su tadašnje glavne političke stranke u Hrvatskoj odbacile prijašnje ideje austroslavizma (Radić), trijalizma (Frankovci) ili austromarksizma (socijaldemokrati), usmjerivši se na ideju južnoslavenskoga ujedinjenja, čije je gorko razočaranje postalo ključnim formativnim agensom konstrukcije trauma u hrvatskom kolektivnom sjećanju. Političku instrumentalizaciju kolektivnoga sjećanja analizirao je i sociolog s beogradskoga Filozofskoga fakulteta Nebojša Petrović člankom "Kolektivna sećanja i perspektive postkonfliktna modernizacije". Polazeći od glavnih socioloških teorija o kolektivnom sjećanju, poput one Mauricea Halbwachsa, Petrović ističe dva načina njegova formiranja: pregovaranjem, tj. javnim

sporazumom članova zajednice karakterističnim za demokratska društva, te nametanjem od strane elita karakterističnim više za autoritarna društva. Petrović ova druga ističe kao dominantna u doba međunacionalnih sukoba, kad elite konstruiraju sjećanje na kontinuitet povijesne nacionalne žrtve stvarajući time nedemokratsku političku kulturu međunacionalnoga nepovjerenja, koja se održava dugo nakon prestanka sukoba. Dakako, način njezina prevladavanja ispostavlja se u kreaciji političke kulture socijalnoga povjerenja, čime se bavi članak "Socijalno povjerenje: Hrvatska 1995-2003" politologa Berta Šalaja sa zagrebačkoga Fakulteta političkih znanosti. Pošavši od koncepta socijalnoga kapitala, po Robert Putnamu definiranoga kao sklop socijalnoga "povjerenja, normi i mreža, koje mogu poboljšati učinkovitost društva" (112), Šalaj se prvi u hrvatskoj znanstvenoj zajednici usmjerio na aspekt socijalnoga povjerenja kao ključnoga za uspostavu demokratske političke kulture. Kako autor ističe, ono ne podrazumijeva samo povjerenje među građanima neke zajednice, nego i među političkim elitama, te povjerenje građana u političke institucije s povratnim povjerenjem elita u građane, tj. ispunjenje horizontalne i vertikalne dimenzije socijalnoga povjerenja. Zaključno, Šalaj je empirijskom primjenom spomenutoga koncepta na suvremeno hrvatsko društvo pokazao visoku razinu prisutnosti socijalnoga nepovjerenja, nudeći time potku budućim istraživanjima, prijeko potrebnima za razvoj politika daljnje demokratizacije hrvatskoga društva.

Treće poglavlje pod nazivom "Studije slučaja" započinje radom povjesničara Josipa Vrandečića sa splitskoga Filozofskoga fakulteta o "Slučaju Konstantina Vojnovića". Izloživši najprije Vojnovićevu samoobranu osobnoga i političkog digniteta ranih osamdesetih godina 19. stoljeća pred pritiscima nagodbenjačke politike, inzistiranjem na klasičnim liberalnim vrijednostima neotuđivih prava individuuma i naroda, autor je prikazao lom hrvatske intelektualne misli na prela-

sku 19. u 20. stoljeće primjerom njegovih sinova, istaknutoga književnika Ive i pustolova-diplomata Voje, tj. njihova priklanjanja već prethodno spomenutim teorijama estetizma i integralnoga nacionalizma. A tematikom estetizma bavi se i povjesničarka Olga Manojlović Pintar s beogradskoga Instituta za noviju istoriju Srbije, analizirajući proces obnavljanja potisnutih sjećanja na Prvi svjetski rat u Srbiji posljednjih desetljeća 20. stoljeća člankom "Tradicije Prvog svjetskog rata u Srbiji: Od simbola sanjanog jugoslovenstva do simbola izneverenog srpstva". Tu tradiciju autorica prati od početaka u drugoj polovini šezdesetih, kad je spomeničko komemoriranje sjećanja na Prvi svjetski rat uklapano u viziju jugoslovenskoga kulturnog kontinuiteta, do njegove radikalne transformacije u jedan od stupova legitimacije nastupajućega velikosrpskog nacionalizma krajem osamdesetih. Glavni instrument spomenute transformacije bilo je ono što autorica naziva "nacionalnim pripovednim tekstom" (157), što obuhvaća širok opus književne i publicističke građe sa svrhom konstrukcije simbola napaćenoga tijela srpskoga vojnika kao *locus communis* novoga identiteta povijesne srpske nacionalne žrtve. Formiranje srpskoga kolektivnog sjećanja putem arhitektonske politike identiteta Srpske pravoslavne crkve u međuratnom razdoblju prikazao je povjesničar arhitekture Aleksandar Ignjatović s beogradskoga Arhitektonskog fakulteta člankom "Vizija identiteta i model kulture Srpske pravoslavne crkve izvan granica Srbije 1918 – 1941". Ignjatović upućuje na to da je način podizanja pravoslavnih crkava u "prečanskim krajevima" – po ujednačenom tipskom modelu "srpsko-vizantijskog stila", po pravilu uz vojne objekte i s otvorenom asistencijom državnih tijela – imao dvostruku ulogu u onome što autor naziva "simboličkom transformacijom prostora" (173). Prva je, uporabom spomenutoga stila – otprije uspostavljena kao simbol srednjovjekovnoga Nemanjićkog carstva – naglasiti sliku povijesnoga kontinuiteta srpske države, tj. shvaćanje nove južnoslavenske države kao slike uskrsnuloga srednjovje-

kovnog srpskog carstva, s dodatnim "posrbljenjem" zapadnih dijelova nove zajednice prostornom dominacijom novopodignutih crkava nad crkvenim objektima drugih vjera. Druga je uloga, provesti unifikaciju regionalno različite srpske crkveno-nacionalne simbolike slijedeći devetnaeststoljetnu praksu istoga procesa na teritoriju Kraljevine Srbije. Autor zaključuje da je taj "ideološki inženjering" (167) savršeno simbolizirao i promicao imperijalizam kraljevskoga jugoslovenskog "*ancien regime*", osobito u njegovoj simboličkoj reprezentaciji spoja crkve i vojske, istaknuvši na kraju kako se slično ponovilo i s pojavom velikosrpskoga nacionalizma osamdesetih godina 20. stoljeća. Time ovaj rad, svakako među najboljima u zborniku, upućuje i na smjer istraživanja mogućega ideološkog inženjeringa drugih vjera na prostorima jugoistočne Europe, iznimno bitan u cjelokupnoj genezi nacionalno-integracijskih procesa nacija na području bivše Jugoslavije.

Posljednje poglavlje "Udžbenici povijesti i 1918. godina" donosi dio analize sadržaja udžbenika povijesti, koju od 2000. sustavno provodi mladi naraštaj srpskih i hrvatskih povjesničara pod utjecajem aktualnih europskih trendova proučavanja udžbeničke građe. Tako je Dubravka Stojanović s beogradskoga Filozofskog fakulteta člankom "Kob 1918.: Priče o nastanku Jugoslavije u srpskim udžbenicima istorije" propitala tematiziranje naslovne teme u udžbenicima iz 1993. i 2001. godine. Pritom je došla do naoko paradoksalnoga zaključka o rigidnije nacionalističkom tumačenju 1918. u udžbenicima postmiloševićevskoga u odnosu prema udžbenicima Miloševićeva doba. Naime, dok su udžbenici iz 1993. zbog potreba Miloševićeve politike zadržali razmjerno pozitivnu interpretaciju 1918. godine, udžbenici iz 2001. reinterpretili su istu jednostrano kao podmetanje svojevrsnoga jugoslovenskog trojanskog konja Srbima od strane Hrvata i Slovenaca. Sličnu matricu interpretacije iskustva Jugoslavije slijedili su i hrvatski udžbenici povijesti iz devedesetih, kako

pokazuju zagrebački povjesničari Damir Agičić sa zagrebačkoga Filozofskog fakulteta i Magdalena Najbar-Agičić u članku “1918. – ostvarenje vjekovnih snova, geopolitička nužnost ili kobna pogreška”. Naime, u spomenutoj dekadi 1918. godina prikazana je isključivo kroz perspektivu hrvatske povijesne žrtve, simbolički označene gubitkom hrvatske državnopravne neovisnosti i početkom velikosrpske hegemonije nad Hrvatskom. Pritom je istaknuto da je s demokratskim promjenama od 2000. uvedena pluralnost interpretacija, pri čemu je smanjen intenzitet naglaska na hrvatskoj povijesnoj žrtvi, što je analizom aktualnih udžbenika povijesti u članku “Hrvatska u sastavu Kraljevstva SHS 1918. godine u hrvatskim udžbenicima povijesti za gimnazije i srednje strukovne škole (2006/2007.)” pokazala Jasna Turkalj s Hrvatskoga instituta za povijest u Zagrebu. No, autorica je primijetila kako i uz otvaranje udžbeničke građe povijesti multiperspektivnim političkim interpretacijama, hrvatska udžbenička historiografija još uvijek pati od anakronoga politocentrizma, tj. manjka tematizacije socijalne i ekonomske povijesti, kao i kontekstualizacije hrvatske povijesti u okvirima povijesnih gibanja regije i Europe, potrebnih kako bi hrvatski udžbenici uhvatili korak s današnjim europskim standardima.

Zaključno, zbornik “Kultura sjećanja” prvi put hrvatskoj javnosti predstavlja djelovanje kulture sjećanja i njezinih struktura dugoga trajanja na prostorima bivše Jugoslavije, u ovom slučaju na konkretnom primjeru političke uporabe povijesnih narativa o 1918. godini. Knjiga upućuje na ključnu ulogu simboličkoga svijeta identiteta, ponajprije nacionalnoga, u oblikovanju “svijeta političkoga” te utjecaja politika povijesti na legitimiranje krvavih događaja na prostoru bivše Jugoslavije u posljednjem desetljeću 20. stoljeća. Usto knjiga upozorava i na anakronost predodžbe o mogućnosti posve objektivnoga pisanja povijesti, jer je ono uvijek uvjetovano širim političkim kontekstom, kao i na jalovost apela “ostavljanja povijesti povjesničarima”, budući da je poimanje iste temeljna odrednica nacionalnoga identiteta. Stoga zbornik svojim priložima nudi smjernice za demokratske politike nacionalnoga identiteta, sadržane ponajprije u javnom suočavanju s prošlošću kao bitnim aspektom konsolidacije demokratske političke kulture u zemljama bivše Jugoslavije, a time i pune demokratske konsolidacije njihovih političkih poredaka, prijeko potrebne na njihovu putu prema europskim integracijama.

Stevo Durašković

Prikaz

Peter Dicken

Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy

The Guilford Press, New York
London, 2007., 599 str.

Peter Dicken jedan je od najuglednijih profesora ekonomske geografije te profesor emeritus na *School of Environment and Development* na Sveučilištu u Manchesteru. Prvo izdanje njegove uspješnice *Global Shift* objavljeno je davne 1987. godine. No, otad je svijet doživio brojne promjene, poput pada Berlinskoga zida i razvoja tržišta u nastajanju (*emerging markets*), te su se u skladu s tim pojavila i sljedeća izdanja knjige što nas vodi do najnovijega, petog izdanja iz 2007. godine. Temeljna je svrha knjige davanje plana puta slučajnom putniku namjerniku, ali i znanstvenoj zajednici, na putovanju vrludavim stazama globalne ekonomije. Spomenutu svrhu autor nastoji postići identificiranjem ključnih strukturalnih procesa unutar kojih smješta aktualna zbivanja. Treba napomenuti kako organizacijska

struktura ne varira bitno u odnosu na prethodna izdanja i knjiga je podijeljena u četiri cjeline koje se dalje granaju u ukupno devetnaest poglavlja. Osim toga, knjiga je obogaćena s 212 grafičkih prikaza i 32 tablice koje pokazuju najsuvremenije trendove. Novost u odnosu na prijašnja izdanja jest novo poglavlje pod nazivom *We Are What We Eat*, s obzirom na sve veće značenje pitanja opskrbe hranom. Autor je nastojao napisati interdisciplinarnu i slojevitu knjigu koja pokriva područja poput studija razvoja, biznisa i menadžmenta, politologije, sociologije i ekonomske geografije, te je u toj nakani pokazao zavidnu razinu poznavanja materije.

Prva cjelina u knjizi pod naslovom *The Shifting Contours of the Global Economy* podijeljena je u dva poglavlja pod nazivom *Questioning Globalization* i *Global Shift: The Changing Global Economic Map*. U prvom poglavlju autor iznosi tezu o potrebi preispitivanja koncepta globalizacije, te pobija uvriježeno mnijenje kako je riječ o sveobuhvatnoj, ireverzibilnoj i homogenizirajućoj snazi. Svijet u kojem živimo rezultat je brojnih transformacija i međusobno povezanih procesa, prije nego što je to rezultat djelovanja jedinstvenih snaga utjelovljenih u pojmu globalizacija. Jedan od načina za produbljivanje razumijevanja jest usmjerenje na proizvodne tokove i mreže na više geografskih razina. Kroz tu strukturu moguće je uvidjeti materijalne i nematerijalne tokove u kojima je moć varijabilan pojam s obzirom na kompleksne međudnose između potrošača i proizvođača. Nasuprot tvrdnjama hiperglobalista, Dicken tvrdi kako te strukture imaju tendenciju stvaranja "clustersa" ili koncentracije ekonomskih aktivnosti na nekom prostoru. Dakle, ukorijenjenost u neki geografski prostor još uvijek ima veliku ulogu nasuprot tezama o kraju koncepta teritorija. Drugo poglavlje Dicken otvara tezom kako je globalna ekonomska mapa umnogome zamršenija od one prije nekoliko desetljeća. Osim toga, prostornoj dimenziji treba dodati i vremensku dimenziju, a ona se odnosi na putanju eko-

nomskega rasta koja je postala iznimno volatilna s iznenadnim usponima i padovima. Bez sumnje, ekonomski rast Dalekoga istoka najutjecajnija je promjena na svjetskoj ekonomskoj karti, a tomu treba dodati i nove agrarne sile poput Brazila. Unatoč velikim promjenama na globalnoj razini, autoru nije promaknula nejednaka distribucija toga trenda, te izostanak brojnih geografskih područja izvan procesa sve veće međuovisnosti. Dicken tvrdi da je došlo do globalne promjene u domeni podjele rada, ali oprezno nastupa kad treba ocijeniti intenzitet te podjele.

Treće poglavlje kojim se otvara druga cjelina *Processes of Global Shift* naslovljeno je *Technological Change: "Gales of Creative Destruction"* i bavi se tehnološkom promjenom kao dinamičnom snagom koja utječe na proces ekonomske globalizacije. Autor istražuje tehnološke promjene kao kombinaciju inkrementalnoga i evolutivnoga procesa s povremenim radikalnim transformacijama postojeće tehnološke baze, a koje mijenjaju cijeli društveno-ekonomski sustav. Dicken se spretno koristi Kondratijevljevim valovima da bi pokazao povezanost tehnoloških promjena i ekonomskih ciklusa. Ipak, tehnološke promjene same po sebi nisu uzrokom globalizacije ekonomskih aktivnosti, ali ju umnogome olakšavaju, te autor navodi primjer revolucije u transportu i komunikacijskim sustavima. Autor zapaža da je u proteklih nekoliko desetljeća došlo do napuštanja fordizma kao načina industrijske proizvodnje u korist fleksibilnijih i skalarnih metoda, a koje posve mijenjaju kontekst za sve *stakeholdere* poput poduzeća, sindikata, potrošača i nacionalne države. Prikazujući spomenute promjene, autor ne propušta navesti da su istraživanje i razvoj usko koncentrirani u inkubatorima razvijenih zemalja, što ilustrira i u sljedećim poglavljima. *Transnational Corporation: The Primary "Movers and Shapers" of the Global Economy* četvrto je poglavlje u kojem se autor, za razliku od prethodnoga, usmjeruje na organizacijske inovacije od kojih je transnacionalna korporacija inovacija *par excellence*. Po-

glavlje nudi objašnjenje o tome da su dva glavna motiva za transnacionalizaciju poslovanja ovladavanje novim tržištem ili stjecanje vrijedne imovine radi povećanja efikasnosti proizvodnje. Svaka korporacija ima različitu strategiju uzrokovanu drukčijom korporativnom kulturom, ali je moguće identificirati neke ključne trendove poput intrakorporativne trgovine te teritorijalne i funkcionalne diferencijacije. Dicken u ovom poglavlju ponovno raspravlja s hiperglobalistima te poriče mogućnost da će transnacionalne korporacije iz različitih zemalja konvergirati prema jedinstvenom modelu korporativne organizacije. Autor prikazuje različite tradicije unutar jednoga "homogenog" bloka zemalja poput Azijskih tigrova te ističe da postojanje razlika između Singapura i Hong Konga ne daje za pravo onima koji bi htjeli izvesti još radikalniju paralelu poput sve veće sličnosti japanskih i američkih poduzeća. Peto poglavlje *Geography of Transnational Production* nastavlja objašnjavati fenomen transnacionalnih korporacija. Najveći je naglasak bio na geografiji internih mreža transnacionalnih organizacija. U provedbi korporativnih strategija korporacije stvaraju posve novu organizacijsku arhitekturu. Podjela filijala po regijama, organizacijskim cjelinama i proizvodnim divizijama čini upravljanje korporacijom velikim izazovom te nameće pitanje idealnoga omjera između mrežnoga i hijerarhijskoga oblika organizacije. Korporativno je okruženje postalo sve neizvjesnijim, a kao odgovor na taj problem pojavljuju se novi pristupi poput strateških saveza, *joint-venture*, podugovaranje i sl. Autor zatvara poglavlje regionalizacijom transnacionalnih proizvodnih aktivnosti unutar regionalnih integracija poput EU-a i NAFTA-e, koje sve više utječu na strategiju samih korporacija.

Šesto poglavlje *Long Live the State* pridonosi boljem razumijevanju uloge nacionalne države u globalnoj ekonomiji. Uloga države konačno se promijenila u kontekstu policentričnoga polit-ekonomskog sustava, zbog čega se autor ubraja u skupinu transformacionalističkih teoreti-

čara globalizacije. Autor se usmjerio na četiri bitna aspekta uloge suvremene države. Nacionalna država predstavlja specifičan je "spremnik" kulturnih, ekonomskih, političkih i institucionalnih čimbenika koji su rezultat kontingencije. Spomenute razlike utječu i na postojanje različitih varijanti kapitalističkoga sustava od kojih su tri najutjecajnije, socijalno tržišno gospodarstvo, američki neoliberalizam i razvojni kapitalizam zemalja Dalekoga istoka. Drugi aspekt odnosi se na državu kao regulatora unutarnjih i transgraničnih ekonomskih aktivnosti, a primjena konkretnih politika ovisi o poziciji same zemlje u okviru globalne ekonomije. Treći se aspekt odnosi na natjecateljsku dimenziju suvremenih nacionalnih država. Autor sugerira da se, neovisno o vrijednosnoj poziciji trebaju li se nacionalne države međusobno natjecati ili ne, one natječu i ponašaju u skladu s tim. Konačno, četvrti se aspekt odnosi na suradnju nacionalnih država u sklopu brojnih regionalnih integracija. Dicken analizira dubinu i opseg integracijskoga procesa i dolazi do zaključka da se najveći broj integracija zadržao na razini zone slobodne trgovine, uz iznimku EU-a. Neovisno o dubini integracije, nacionalne države još uvijek daju legitimitet postojanju regionalnih integracija koje čine bitne građevne blokove globalne ekonomije. Sedmo poglavlje *Variations in State Economic Policies* donosi nam komparativan prikaz industrijalizacije azijskih zemalja koje su se oslanjale na jaku ulogu države, a kao kontrapunkt uzima poziciju SAD-a i razvijenih europskih kapitalističkih ekonomija. Autor dolazi do poveznice u obliku jake uloge nacionalne države. Osmo poglavlje *Relationship between TNCs and States* ističe da je odnos nacionalnih država i korporacija istodobno konfiktan, ali i kooperativan. Narav odnosa ovisi o konkretnim prilikama, ali autor pošteno ističe veliku uzajamnost, s obzirom na to da korporacije omogućuju nacionalnim državama stvaranje materijalnoga bogatstva, a nacionalne države osiguravaju fizičku i institucionalnu infrastrukturu. Teritorijalna je asimetrija napetost koja se može pomi-

riti samo pregovaračkim procesom, a ishod je unaprijed nepoznat.

Treća cjelina knjige *The Picture in Different Sectors* daje prikaz stanja ključnih grana globalne ekonomije. Deveto poglavlje *The Clothing Industries* usmjereno je na tekstilnu industriju i novo okruženje u toj grani industrije nastalo nakon ukidanja *Multi-Fibre Agreement*a, 2005. godine. Ukinuta je mogućnost korištenja kvota na uvoz tekstila i odjeće, što je osobito pogodilo proizvođače iz razvijenih i manjih nerazvijenih zemalja. Nasuprot tomu, to je stanje pogodilo velikim trgovačkim lancima poput GAP-a i H&M-a i velikim proizvođačima poput Kine. Podugovaranje i geografska koncentracija proizvodnje dominantna su obilježja scene. Deseto poglavlje *The Automobile Industry* bavi se, prema Peteru Druckeru, industrijom svih industrija, a koja je istodobno i jedna od najpolitiziranih. Ta cijela grana industrije izložena je hiperkonkurenciji i u budućnosti će svakako biti "žrtava". Autor daje komparativan prikaz strategija američkih, europskih i azijskih proizvođača te ističe kako europski proizvođači znatno zaostaju kad su posrijedi globalni razmjeri njihovih operacija. Težište proizvodnje seli se na najbrže rastuće tržište, ono kinesko.

Jedanaesto poglavlje *The Semiconductor Industry* odnosi se na veliku promjenu koju doživljava industrija poluvodiča. Kao rezultat međusobne interakcije različitih korporativnih strategija nastale su znatne organizacijske i lokacijske promjene u procesu proizvodnje. Od stadija s kapitalno-intenzivnom tehnologijom i jeftinom radnom snagom industrija poluvodiča je u posljednjih trideset godina posve evoluirala. Propulzivnosti industrije svjedoči i promjena relativnih pozicija ključnih aktera poput SAD-a, koji je još uvijek, unatoč krizama, najutjecajniji u području naprednih poluvodiča. Promjenjiva geografija proizvodnje, distribucije i potrošnje hrane tematizira se u dvanaestom poglavlju *Agro-Food Industries*. Proizvodnja i distribucija hra-

ne postala je iznimno industrijaliziranom, a jednostavni lanci od farme do tanjura zamijenjeni su kompleksnom mrežom odnosa. Tehnološki napredak omogućio je stvaranje "trajnoga ljetnog vremena". Uloga država veća je nego u drugim sektorima, što se osobito prepoznaje u izdašnom subvencioniranju proizvodnje, a značenje specifičnih kulturnih vrijednosti ukorijenjenih u način prehrane omogućuje stvaranje necarinskih barijera. Cjelokupni je sektor doživio enormnu koncentraciju i autor zaključuje kako su veliki proizvođači i veliki trgovački lanci sa svojim policama lice i naličje boga Janusa. U trinaestom poglavlju *"Making the World Go Round": Financial Services* Dicken promatra tzv. "financijsku industriju". Njezino je značenje za proizvodnju i trgovinu golemo, a ona opet omogućuje stvaranje posebnih proizvoda u svojoj domeni, na kojima se može ostvariti špekulativna zarada. Autor opisuje kako su deregulacija i informacijska tehnologija omogućile stvaranje kompleksnih proizvoda poput financijskih derivata koji nose određene prednosti, ali i veliki rizik koji se često negativno očituje u obliku financijske zaraze. Poglavlje završava pregledom *offshore* financijskih centara i upućuje na potrebu čvršće regulacije. Četrnaesto poglavlje *Logistics and Distribution Industries* bavi se transportom. Ako bismo globalne financije usporedili s arterijama globalne ekonomije, onda logistika i transport nisu ništa manje od vena te iste globalne ekonomije. Uloga toga sektora je golema, pogotovo ako se na umu ima vremenska dimenzija proizvodnoga procesa i potreba što bržega plasmana proizvoda na tržište.

Četvrta cjelina *Winning and Losing in the Global Economy* stavlja prethodna poglavlja u makrokontekst i pokušava otkriti kritične točke globalne ekonomije na koje treba usmjeriti sve napore. U petnaestom poglavlju *An Introduction* autor se posvećuje problemu porasta stanovništva i međunarodnih migracija. Korištenjem vrlo iscrpnih izvora on sugerira kako će najveći problem u nadolazećim godinama biti apsorpcija dodatne radne

snage, što je destabilizirajući čimbenik po globalnu ekonomiju. Šesnaesto poglavlje *Evaluating the Impact of TNCs* pokušava rasvijetliti stvarni učinak transnacionalnih korporacija na njihove zemlje podrijetla i zemlje domaćine. Autor ističe svu problematiku mjerenja tih učinaka, jer je vrlo teško mjeriti što bi se događalo da ne postoje korporacije. Pretpostavke se temelje na onome što zemlja propušta prisutnošću ili odsutnošću korporacija, a zaključci uvijek ostavljaju mjesta drukčijem mišljenju. No, jedno je sigurno, transnacionalne korporacije na dugi rok vežu lokalne i nacionalne ekonomije u globalnu ekonomiju. *Making a Living in Developed Countries: Where Will the Jobs Come?* kao sedamnaesto poglavlje knjige obračunava se s čestim uvjerenjem kako su stanovnici razvijenih zemalja očiti globalizacijski pobjednici. Globalizacijski gubitnici, kad su posrijedi radna mjesta i razina dohotka, drugi su dio priče. Pritisak odgovaranja na podražaje iz turbulentne okoline i održavanje socijalne kohezije postaje sve teže uskladiti. Autor ističe da treba uzeti u obzir i komponentu tehnološkoga napretka, pri čemu stvaranje novih proizvoda ne uzrokuje gubitak radnih mjesta, dok procesne inovacije umnogome pogoršavaju položaj radništva. Kad je riječ o zemljama u razvoju i njihovoj poziciji u globalnoj ekonomiji, u osamnaestom se poglavlju *Making a Living in Developing Countries* pokazuje iznimna heterogenost u i između tih zemalja. Niska razina štednje i investicija, nejednakost u dohotku, porast stanovništva, degradirana ekonomska i ekološka baza samo su neke od prepreka koje se postavljaju zemljama u razvoju na njihovu putu u svjetliju budućnost. Autor je osobito oprezan kad govori o *telosu*, odnosno svrsi razvoja, jer želi izbjeći kritike vezane uz kulturni imperijalizam. Devetnaesto poglavlje *Making the World a Better Place* pokušava čitatelja navesti na kritičko promišljanje vezano uz izložene probleme, a autorove su sugestije samo neki od brojnih mogućih putokaza. Reforma globalnoga financijskog sustava, napredak runde pregovora iz Dohe, pomirenje potreba radnika i za-

štite okoliša s ekonomskim rastom samo su neka od područja kojima treba žurno pristupiti. Odgovarajući na retoričko hamletovsko pitanje *Biti ili ne biti globaliziran?*, Dicken vjeruje kako područja s najviše problema nisu bila pretjerano izložena globalizaciji, nego su, naprotiv, bila posve izostavljena iz globalnoga protoka ljudi, roba, kapitala i usluga. No, autor se ne da uloviti na krivju nozi i nastavlja kako ne postoji pouzdan kauzalni odnos između otvorenosti nacionalnih ekonomija i njihovih izvrsnih performansi. U svim slučajevima gdje postoje otvorene ekonomije s niskim ulaznim barijerama i odličnim ekonomskim performansama, istodobno se mogu pronaći i komplementarne institucije i odgovarajuće javne politike koje su omogućile pozitivne interakcije na razini globalno – lokalno. Prema Peteru Dickenu, na globalnoj razini ne postoji tzv. *level playing-field* kao što tvrdi Thomas Friedman. Segment u kojem autor pliva protiv struje konvencionalnoga mišljenja jest teza kako geoekonomske probleme ne možemo razumjeti bez geopolitičkih odnosa. Tri ključna geopolitička problema s kojima se svijet susreće jesu tenzije na Bliskom istoku koje ugrožavaju opskrbu naftom, mogućnost trgovačkoga rata između SAD-a i Kine te sve veći broj propalih (*failed*) država. Dakle, geopolitika još uvijek ima veliku ulogu, kako je to pokazao propali pokušaj privatizacije američkih morskih luka od strane *Dubai Port Authorityja*.

Knjiga završava apelom usmjerenim na čelnike razvijenih i zemalja u razvoju kako bi se riješili gorući svjetski problemi. Imperativ rješavanja postojećih izazova ima praktično i moralno značenje. Praktični izazovi odnose se na nužnost reforme postojećega sustava iz perspektive njegove neodrživosti na sadašnjoj razini, a moralni izazovi odnose se na ono što Dani Rodrik često ističe kao jedinstvenu priliku, prvu u ljudskoj povijesti, da se posve iskorijeni siromaštvo i nasilje. Rješavanju problema treba pristupiti primjenom cijele palete instrumenata jer, prema autorovu mišljenju, nema

jednoga najboljeg puta kao što su samozadovoljno klicali neoliberali tijekom jednoga vrlo kratkoga razdoblja 20. stoljeća. Knjiga je *tour de force* u proučavanju suvremenih politoloških i ekonomskih tema s obzirom na aktualnost i iscrpnost izvora. Time se automatski kvalificira kao obvezatna literatura za sve zainteresirane za globalizacijske tokove, koji nisu jednoznačni i simetrični i zahtijevaju pomnu raščlambu.

Kristijan Kotarski

Prikaz

Zoran Malenica

Ogledi o hrvatskom društvu – prilog sociologiji hrvatskog društva

Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2007., 247 str.

Knjiga Zorana Malenice *Ogledi o hrvatskom društvu – prilog sociologiji hrvatskog društva* nije samo znatan doprinos literaturi s područja sociologije hrvatskoga društva, nego i presjek dominantnih društveno-političkih procesa u hrvatskom društvu od osamostaljenja države. Malenica kritički promatra i secira društveno-politička događanja unazad desetak godina te ih tijekom tog razdoblja prenosi u tekstove, u obliku stručnih i znanstvenih članaka te autoriziranih predavanja. Time tekstovi nose obilježja konteksta vremena u kojem su izvorno pisani problematizirajući spomenute procese kojima je Hrvatska bila, a nekima još uvijek jest, zahvaćena.

Knjiga se sastoji od četiriju poglavlja: *Formiranje političkih stranaka i stranački život u Hrvatskoj od 1989. do 1997.*, *Hrvatski ideološki raskoli*, *Lice i*

naličje hrvatskog društva i *Quo vadis, Hrvatska?*

Prvo poglavlje sadržava tri teksta. Prva dva – *Dinamika višestranačja u Hrvatskoj* i *Nove političke stranke u Hrvatskoj (1994.-1997.)* – opisuju formiranje, tipologiju, političku relevantnost, ujedinjenja, raspade, nestajanja kao i stvaranja političkih stranaka, ali i prvih koalicija, na početku višestranačja u Hrvatskoj. Autor prikazuje okolnosti nastanka i programe jedanaest novih političkih stranaka osnovanih od 1994. do 1997. godine: Hrvatski nezavisni demokrati, Akcija socijaldemokrata Hrvatske, Hrvatska čista stranka prava, Hrvatska stranka prava 1861, Hrvatska konzervativna stranka, Hrvatski dalmatinski dom, Hrvatska stranka umirovljenika, Stranka hrvatskog proljeća, Primorsko-goranski savez, Istarski demokratski forum i Zagorska demokratska stranka. Neke od analiziranih stranaka i danas postoje na političkoj sceni pa ovo poglavlje predstavlja dobar uvid u, ne tako jednostavan, politički put i razvoj stranaka u pokušaju da postanu relevantnim političkim akterima. Vrijednost ove politološke analize jest u prikazu ondašnjih političkih okolnosti kroz dinamiku slabljenja, jačanja, koaliranja ili nestajanja stranaka s političke scene.

Treći tekst, *Hrvatska nakon predsjedničkih izbora 1997.*, opisuje razdoblje nakon reizbora Franje Tuđmana za predsjednika države. Autor analizira razloge Tuđmanove pobjede te zaključuje da je za to bilo presudno disciplinirano biračko tijelo koje se sastojalo od dvaju segmenata. Prvi su činili birači nerazvijene građanske svijesti i političke kulture, od kojih se nije mogla očekivati osuda Tuđmanove autokratske vladavine, a drugi obuhvaća novu garnituru državne uprave stasalu nakon 1990. godine. Malenica kritizira način Tuđmanove vladavine, odnosno izrazitu centralizaciju državne vlasti i gospodarstva, ali i duhovnu centralizaciju. Potonja sadržava poznatu sintagmu državotvornoga hrvatstva koje podrazumijeva slavljenje duge i slavne nacionalne prošlosti, isticanje folklornih

sadržaja nacionalne kulture, jezično čistunstvo i “blagu dozu antisrpsstva” (78).

Drugo poglavlje obuhvaća tekst naziva *Dvije Hrvatske*. Malenica suprotstavlja dvije Hrvatske utjelovljene u Ivanu Supeku i Franji Tuđmanu kao nositeljima dvaju suprotnih koncepata stvaranja hrvatske države. Tuđman i Supek daju vrijednosno i ideološki dijametralno suprotne odgovore na pitanja poput odnosa prema antifašizmu, podjeli BiH, vrijednostima promoviranim u bivšoj Jugoslaviji, manjinama i Crkvi. Tuđman zastupa pomirenje ustaša i partizana, podjelu BiH i međusobnu potporu Crkve i države. Također, zastupa provedbu nacionalističke ideologije kojom se negiraju sve vrijednosti bivše Jugoslavije, dok bi se Srbe trebalo svesti na 5% ukupnoga hrvatskog stanovništva. Supekov koncept Hrvatske pak podrazumijeva modernu, laičku, demokratsku i pravnu državu koja počiva na antifašističkoj tradiciji. Zalaže se za cjelovitu BiH, prihvaća neke vrijednosti afirmirane u doba socijalizma poput jednakosti i socijalne pravde, a hrvatsko društvo vidi kao multikulturno i multireligijsko. Odbacivanjem etnocentrizma i ksenofobije smanjuje se mogućnost razvoja društva na temelju “rigidne nacionalističke ideologije” (107) koja je izrazito nepoželjna u Supekovu konceptu hrvatskoga društva. Drugim riječima, humanističko-demokratska vizija izgradnje društva suprotstavljena je nacionalističko-autoritarnoj. Suprotstavljajući dva idejna sklopa personificirana u Supeku i Tuđmanu, Malenica je prikazao dvije ideološki suprotne Hrvatske koje još uvijek imaju jaka uporišta u društvu. Stoga je pitanje dominacije jedne ili druge još uvijek aktualno, iako možda manje nego prije desetak godina.

Treće poglavlje je najopsežnije i sadržava čak sedam tekstova.

U prvom tekstu *Bipolarnost hrvatskog društva* Malenica analizira stratifikaciju hrvatskoga društva devedesetih te daje prednost funkcionalističkom pristupu koji omogućuje lakše prepoznavanje socijalne pozicije društvenih skupina i

obilježja hrvatskoga društva devedesetih. Klasnim pozicioniranjem društvenih skupina definira političku nomenklaturu, kapitalističku klasu (tajkuni) te menadžerski sloj (menadžeri s tajnim ugovorima) kao predstavnike viših slojeva, odnosno vladajuće političke i gospodarske elite. U srednje društvene slojeve ubraja sitne poduzetnike, više profesionalce, niže profesionalce i nižu srednju klasu. Niži društveni slojevi obuhvaćaju radničku klasu, poljoprivrednike, polutane, umirovljenike, nezaposlene, prosjake i beskućnike. Svi su slojevi društva te pripadajući podslojevi, tijekom tranzicije prošli kroz dinamične procese, koji su možda najviše utjecali na degradaciju, ali ne i nestanak srednjih slojeva. Autor ponajprije misli na degradaciju viših i nižih profesionalaca kao što su suci, odvjetnici, liječnici, sveučilišni profesori, estradni umjetnici, glumci, književnici, vrhunski sportaši, odnosno prosvjetni radnici, odgojitelji, bolničari, dio nižega menadžerskog sloja, tehnolozi, inženjeri, pravnici i ekonomisti.

Promjene u socijalnoj stratifikaciji hrvatskog društva (od 2001. do 2006.) tekst je koji se bavi promjenama u političkoj nomenklaturi od 2000. godine, srednjim slojevima i redovima sitnih poduzetnika i obrtnika te pogoršanjem položaja niže srednje klase. Z. Malenica smatra da je unutar gornje klase hrvatskoga društva politička nomenklatura prošla kroz radikalne promjene. Naime, prema autorovoj procjeni, čak dvije trećine HDZ-ove političke nomenklature otišlo je s političke scene nakon 2000. godine. Autor istodobno zamjećuje procese koji zahvaćaju redove sitnih poduzetnika čiji manji broj (npr. Kerum, Jolly, Studenac itd.) prelazi u kapitalističku klasu, dok su manje uspješni na rubu propasti. Također, ubrzan razvoj obrtništva otvara 125.000 radnih mjesta, što također govori o dinamici socioekonomskih procesa koji se događaju unutar dijelova srednjega sloja. Socijalni položaj nižih srednjih slojeva kao i radničke klase nije bitno promijenjen, osim dijela poljoprivrednika koji se bave modernom

proizvodnjom i umirovljenika koji će dobiti (ili su već dobili) povrat duga države.

U tekstu *Vrste i uzroci siromaštva u Hrvatskoj 90-ih godina 20. stoljeća* Malenica definira pojmove apsolutnoga, relativnog i subjektivnog siromaštva. Također, iznosi njemu poznata empirijska istraživanja siromaštva te se osvrće na različita istraživanja siromaštva u Hrvatskoj od šezdesetih do devedesetih godina prošloga stoljeća. Najrasprostranjenija su istraživanja subjektivnoga siromaštva prema kojima se može vidjeti porazni podatak da je devedesetih samo 15-20% građana poboljšalo uvjete života. Autor upozorava na potrebu za sveobuhvatnim i kontinuiranim istraživanjem objektivnoga siromaštva u Hrvatskoj radi čega je vrlo bitno definirati metodološke pretpostavke. Uzroke porasta siromaštva u Hrvatskoj prepoznaje u materijalnim i gospodarskim posljedicama rata, tranziciji iz socijalističkoga sustava u moderni demokratski i kapitalistički sustav te prevorbri i privatizaciji.

Tekstom *Rasprostranjenost siromaštva i borba protiv njega* autor upozorava na nedovoljnu angažiranost politike u rješavanju problema pravilne raspodjele sredstava, a time i učinkovitijega iskorjenjivanja siromaštva. Iz Svjetske banke stižu upozorenja da socijalne naknade nisu usmjerene na suzbijanje siromaštva jer, između ostaloga, ne ovise o imovinskom cenzusu. Kao primjer navodi sredstva koja se izdvajaju za braniteljske naknade, bez obzira na socijalnu (ne)ugroženost primatelja. Također, autor iznosi podatke koji potkrepljuju tezu da siromaštvo utječe na rano napuštanje školskoga sustava. Prema istraživanju Svjetske banke iz 1998. godine nijedno siromašno dijete koje je bilo u dobi da je moglo studirati, nije pohađalo fakultet. Tomu ide u prilog i činjenica da Hrvatska ima porazno nerazvijenju mrežu stipendiranja za mlade koji nisu u mogućnosti, a željeli bi nastaviti školovanje. S druge strane, pravilnom raspodjelom sredstava, moglo bi se iskorijeniti siromaštvo, no tako nešto

nije ozbiljan predmet interesa političkih moćnika.

U sljedećem tekstu, *Etničke i nacionalne predrasude u hrvatskom društvu danas*, Z. Malenica analizira promjene u nacionalnoj i etničkoj strukturi od 1991. do 2001. te socijalnu distanciju i njezine uzroke. Autor je izložio rezultate longitudinalnoga istraživanja socijalne distancije prema drugim nacijama, u kojem 1992., 1999. i 2002. ispitanici najveću distanciju pokazuju prema Srbima, Crnogorcima i Bošnjacima. No kako u Hrvatskoj postoje znatne regionalne razlike, tako i prosječni rezultati na Bogardusovoj ljestvici socijalne distancije ne pokazuju pravu sliku svih regija Hrvatske. Primjerice, dalmatinska regija prednjači u odbijanju odnosa sa svim ispitivanim nacionalnostima (Bošnjaci – Muslimani, Srbi, Slovenci i Crnogorci). Primjerice, po istraživanju Gfk iz 2002. godine čak 44% ispitanih Dalmatinaca istjeralo bi Srbe iz zemlje, 30% bi istjeralo Bošnjake i Crnogorce, a 15% i Slovence.

Korupcija u pravosuđu i državnoj upravi tekst je koji se bavi analizom procesa repatrijarhalizacije i klijentelizma u hrvatskom pravosuđu, započeto ga devedesetih godina kada dotadašnji suci (ponajprije srpske nacionalnosti) bivaju otpušteni, a njihova mjesta zauzimaju mladi, neiskusni i politički podobni. Autor smatra da je bilo iluzorno očekivati da se HDZ počne ozbiljnije baviti korupcijom, jer je ona devedesetih bila ključna u njegovu načinu vladanja. Korupcija je 2001. još uvijek ozbiljan problem pa tada nova Račanova vlada nastoji provesti antikorupcijsku politiku koja u konačnici ne rezultira radikalnim suzbijanjem korupcije. Ne samo da od 2001. do 2003. nije došlo do zamjene, primjerice, nestručnoga sudačkog kadra, nego su preglomazne i nedjelotvorne organizacijske strukture ministarstava i državnih upravnih tijela, kao i učestale pojave nepotizma i političke podobnosti, ostale nedirnutima i za vrijeme prve koalicijske vlade. Kako se pravosuđe smatra ključnim u borbi protiv korupcije, Z.

Malenica tvrdi da će se tek nakon njegove reforme moći ozbiljnije govoriti o borbi protiv korupcije u ostalim državnim tijelima.

Posljednji tekst ovoga poglavlja nosi naziv *Katolička crkva u hrvatskom društvu*. Autor problematizira položaj Crkve u društvu i njezin odnos s državom koji je nastao međusobnom svesrdnom potporom Crkve i vladajućega HDZ-a. S obzirom na činjenicu da je Crkva dijelom financirana od strane države, autor postavlja pitanje javne objave njezina godišnjega proračuna. Istodobno, autor se kritički osvrće na promjenu društvenoga položaja klera koji stečenu moć, osim za nepotizam ili pak materijalnu korist, upotrebljava za promociju političkih stavova bliskih ekstremnim dijelovima HDZ-a. Također, Malenica analizira katoličke medije u Hrvatskoj te pregled obveza Hrvatske radiotelevizije u okviru Ugovora o pravnim pitanjima i Ugovora o suradnji na području odgoja i kulture, dvaju od ukupno četiriju potpisanih ugovora između Republike Hrvatske i Vatikana. Autor zaključuje kako je iz analiziranoga sadržaja i emisija koje se trebaju emitirati na javnoj televiziji i radiju “vidljivo da je Katolička crkva željela osigurati snažnu prisutnost katoličko-religijskih sadržaja u programima javne televizije i radija” (212). Osim toga, sadržaj i vrijednosti koje su prenosili vjerski mediji nisu usmjereni samo na bavljenje užim religijskim temama, nego i na temeljne društvene i političke teme što upućuje na rastući utjecaj stavova Crkve o društvenim pitanjima na javno mnijenje.

Posljednje poglavlje *Quo vadis, Hrvatska?*, koje se sastoji od dvaju tekstova: *Gospodarski i socijalni portret hrvatskog društva početkom 21. stoljeća* i *Temeljni problemi suvremenog hrvatskog društva*, tematski rekapitulira goruće društvene probleme pri čemu naglašava nepostojanje “društvenoga ugovora”. Naime, Ž. Malenica tvrdi da se hrvatsko društvo razvija stihijski, slijedom kolidirajućih procesa koji, ako izostane njihova identifikacija i preusmjerenje, mogu pro-

uzročiti dublju gospodarsku i društvenu krizu. Autor se zalaže za novu politiku regionalnoga razvoja Hrvatske koja podrazumijeva “državno stimuliranje novih proizvodnih investicija u nerazvijena područja Hrvatske, decentralizaciju sredstava za javne službe, ravnomjernu raspodjelu poreznih prihoda od javnih poduzeća, dislokaciju nekih tijela centralne vlasti itd.” (230). Problematizira, između ostaloga, društvenu opravdanost (pre)visokih plaća menadžera s tajnim ugovorima u odnosu prema prosječnim plaćama fakultetski obrazovanih zaposlenika. Malenica misli da takva praksa demotivira mlade ljude za što bolje obavljanje svojih radnih zadaća, ali i za odluku da studiraju. Niska primanja ponajviše utječu na kvalitetu njihova obiteljskoga života te mogućnost osiguranja vlastitoga stambenog prostora, a sve nabrojeno posredno i na nepovoljne demografske procese u društvu. Autor naglašava izostanak političke volje za stvaranjem jasne socijalne i gospodarske strategije, kao i regionalnoga razvoja, a program borbe protiv siromaštva drži neuspješnim. Čitajući zaključke Zorana Malenice, nameće se pitanje tempa kojim se razvijaju područja socijalnih politika, političke kulture, gospodarstva i ljudskih prava u promatranom desetogodišnjem razdoblju. Ipak, odgovor ostaje na samom čitatelju.

Većina tekstova odiše duhom vremena u kojem su nastali, što ih čini poučnim čitateljima mladih naraštaja, poglavito studentima sociologije i politologije. Neki tekstovi su pak podjednako aktualni i više godina nakon što su napisani. Stoga je knjiga zanimljiv i relevantan uvid u društveno-političke procese u Hrvatskoj devedesetih godina prošloga stoljeća, čiji su odjeci prisutni i danas.

Anja Gvozdanović

Prikaz

Alain Touraine

Kritika modernosti

Politička kultura, Zagreb, 2007., 321 str.

Alaina Tourainea, francuskoga sociologa, ne treba posebno predstavljati hrvatskoj akademskoj publici. Njegovi su naslovi uvijek privlačili pozornost koja zasigurno neće zaobići ni prijevod njegove knjige *Kritika modernosti*. Tu je knjigu, koja se izvorno pojavila još 1992., objavila Politička kultura, nezaobilazni izdavač društveno-znanstvene literature u Hrvatskoj. Treba odmah reći da je riječ o djelu čiji naslov može zavarati. Naime, Touraine se ne zadržava samo na kritici modernosti, nego iznosi i vlastitu viziju pozitivnoga sadržaja nove modernosti. *Kritiku modernosti* čine tri dijela – "Trijumf modernosti", "Modernost u krizi" i "Rođenje Subjekta", a zanimljivo je to što Touraine preporučuje da se čita od trećega dijela jer je tu izložio svoja nastojanja na ideji modernosti. U prvim dvama dijelovima interpretira filozofsku povijest klasičnoga poimanja ideje modernosti. Zapravo cijelim se djelom provlači doprinos brojnih mislilaca i znanstvenika, istražuje njihove veze te ih povezuje s vlastitim filozofskim shvaćanjima i idejama.

U prvome dijelu Touraine opisuje kako su se filozofi prosvjetiteljstva i filozofi historicizma priklonili procesu racionalizacije, odnosno modernosti. Oni su pokušavali modernosti ugraditi pozitivni sadržaj kroz osvještavanje i razmatranje antagonističkoga odnosa njezinih dviju sila – racionalizacije i subjektivacije. Subjektivacija dolazi iz tradicije višestrano-ga kršćanstva čiji je filozof sveti Augustin iznio tezu da je Bog u čovjeku kojega je stvorio na svoju sliku i priliku. Ona

je, primjerice, potaknula Descartesa, teoretičare prirodnoga prava i autore Deklaracije prava čovjeka i građanina. Touraine ovo drži posljednjim izrazima cjelovitosti ideje modernosti koju čine nape-tosti Uma i Subjekta. U idućih se dvjesto godina sve svodi samo na jedan njezin integralni dio – Um. Od vremena prosvjetiteljstva načela modernosti, instrumentalna racionalnost (odnosno ekonomski napredak) i prava čovjeka, međusobno se suprotstavljaju. Pojavom industrijskoga društva, prvo načelo odnosi apsolutnu pobjedu i nestaje podjela između Subjekta i društva. Religijski finalizam zamijenjen je determinizmom društva koje je postalo izvorom vrijednosti, mjera za dobro i zlo. Isto je tako ideja Napretka potisnula viziju o kraju Povijesti. Čovjek postoji da bi svojim radom pridonio ispunjenju Povijesne nužnosti i bio koristan društvu. Modernistička ideologija težila je racionalizaciji koja je išla u smjeru potpunoga poistovjećivanja sistema i aktera. Sreću i blagostanje društva, koji su ujedno i kraj Povijesti, moguće je postići samo ako se postigne integrirano i jednodimenzionalno djelovanje kroz obrazovanje i znanost, ekonomski napredak i kolektivnu akciju. Historičisti i filozofi *praxisa* dali su modernosti pozitivan sadržaj u kojem je vidljiva sva destruktivnost njihova pristupa – čovjek svojim radom pridonosi totalitetu, no pošto je otuđen, mora ga voditi politička elita koja jedina razumije Povijest. Touraine poziva znanstvenike da postignu konsenzus oko priznanja potencijalnih opasnosti koje izviru iz tih shvaćanja.

Kriza modernosti, prema Touraineu, imala je tri uzroka – istrošenost ideja modernosti, zanemarivanje kulture i prije svih, nametanje ideje društva kao cjeline koja kolektivno misli i djeluje. Na filozofsku scenu su stupili antimodernisti – Nietzsche i Freud koji žele osloboditi čovjeka od implikacija modernističke ideologije. Touraine ih drži temeljiteljima postmodernizma koji se zasniva na razdvajanju sistema i aktera te, nasuprot instrumentalnom umu, ponovnom otkrivanju volje i žudnje. Postmodernizam je

ponajprije posthistoricism jer je označio kraj historicističke misli. Budući da Nietzsche odbacuje ideju Subjekta i mogućnost njegova filozofskoga uskrsnuća, Touraineu je bliži Freud koji iako dovršava uništenje Ega, nastavlja potragu za Subjektom. Kriza je fragmentirala modernost na četiri kulturna svijeta – seksualnost, potrošnju dobara, poduzeće i naciju što je društveni život učinilo heterogenim. Dok je u industrijskome društvu ideja društva bila poimana kao načelo ujedinjenja, u postindustrijskome je ugrožen njegov opstanak. Svaki taj fragmentirani element okreće se od sistema i jedina njihova poveznica postaje tehnologija. Intelektualci dvadesetoga stoljeća povlače se na marginu bilo zbog razočaranja u masovno društvo ili zbog eskalacije agresivnih politika u doba kad se očekivala konačna pobjeda Uma. No, postmodernizam ne funkcionira jer klasično poimanje modernosti na koje se referira ne uzima modernost u cjelini, nego samo jedan njezin dio – Um i racionalizaciju. Touraine misli da se intelektualni svijet ne treba pomiriti sa zaključkom da je modernost doživjela svoju propast i da je treba oživjeti kroz obnovu njezinih dviju sila koje bi djelovale slobodno i čije bi se egzistencije priznale kao ravnopravne i nužne u njezinoj daljnjoj uspješnoj realizaciji.

U “Trećem dijelu”, autor eksplicitno iznosi svoju viziju razrješenja problema modernističke paradigme. Najprije se pozabavio Subjektom, elementom modernosti koji je Um istisnuo iz modernističke ideologije. Subjekt predstavlja volju pojedinca da bude priznat kao akter koji želi mijenjati svijet i postati temeljna vrijednost. No Subjekt bez Uma doveo bi moderno društvo u drugu krizu modernosti koja bi uslijedila jačanjem individualnih i kolektivnih identiteta, a to bi se dogodilo, upozorava Touraine, ako bi moderno društvo zastranilo u individualizam. Da bi se ponovno ujedinila četiri fragmenta modernosti – erotizam, potrošnja, poduzeće i nacija, što je cilj nove modernosti – nužno je zajedničko djelovanje Subjekta i Uma. Um će upravljati

proizvodnjom i potrošnjom masovnoga društva, a Subjekt će uza se vezati privatni život pojedinca i kolektivne identitete. Privatni život tako doživljava svoju afirmaciju u novoj modernosti, a suvremena je etika okrenuta priznavanju drugoga kao Subjekta, interpersonalnim odnosima čime se naglašuje komunikacija, ljubav te širi pozitivna energija.

Temeljna zadaća nove modernosti jest ispunjenje zahtjeva Subjekta za slobodom i sprečavanje pokušaja desubjektivacije ljudskih bića. Kad je posrijedi egzistencija Subjekta, treba reći da je ona moguća samo kroz društveni pokret. U industrijskome društvu subjektivacija se smatrala karakterističnom silom za motivaciju potlačenih društvenih kategorija, zbog čega je smatrana opasnošću za politički poredak koji je prisvojio racionalizaciju. Industrijsko društvo transformiralo se u “programirano”, hipermoderno društvo. Riječ je o izrazu kojim se Touraine koristi “za društvo u kojem proizvodnja i masovna distribucija kulturnih dobara imaju središnju ulogu, koju su u industrijskom društvu imala materijalna dobra” (197). Novi društveni pokreti u svom otporu vlasti više ne posežu za elementima modernističke ideologije, nego se koncentriraju na obranu Subjekta, zahtjevima za poboljšanje kvalitete života i zaštite ljudskih prava. Tako za pravo šire javni prostor i potiču javno mnijenje, što slabi ulogu političkih stranaka. Touraine napominje da je taj trend transformacije društva prisutan u cijelom svijetu, no ne može se pretpostaviti da će nezapadne države prihvatiti zapadne, liberalne metode.

U poglavlju naslovljenom “Ja nije Ego” Touraine najprije upozorava da je individualizam veći neprijatelj ideje Subjekta, nego što je bila vladavina Uma u industrijskom društvu. Individualizam vidi čovjeka kao nedruštveno biće i ograničava slobodu čovjeka samo kad ugrožava slobodu drugih. Subjekt zapravo ne smije otići u krajnost napuštanja svakoga angažmana, jer više neće biti sposoban braniti svoju slobodu. No, i

dvjesto godina angažmana Subjekta također je pokazalo lošu stranu njegova poistovjećivanja s društvenim poretom. Čovjek postaje slobodnim kroz priznanje drugih s kojima razvija odnose ljubavi, prijateljstva i mira, a bori se protiv svih oblika odnosa koji će druge, a tako i njega spriječiti da bude Subjekt. Subjekt je povijestan i osoban, kolektivan i individualan. Novo moderno društvo mora pružiti otpor sistemu i jačati svoju slobodu, a to omogućuje vlastiti organizirani kolektiv u obliku Subjekta-nacije bez kojega nema demokracije. Demokracija i tržišna ekonomija prema Touraineu su najbolji društveni i ekonomski poredak za borbu protiv samovolje vlasti.

Touraine odbacuje definiciju modernizacije kao prekida sa svetim, koja se širila s prosvjetiteljstvom i vraća se na stariju definiciju koja vidi modernost kao prekid veze između Subjekta i prirode. Stoga mu se nadaje da za uspješnu demokraciju moderno društvo mora u svom identitetu imati tradiciju i religijska načela, a ne samo volju za slobodom. Tako se izbjegava opasnost od totalitarne vladavine. Ako društvo mora birati između slobode i tradicije, Touraine se ipak odlučuje za slobodu i liberalno društvo, no upozorava na negativne aspekte liberalnoga društva. Naime, zapadni je svijet pridonio jačanju apsolutnih razlika unutar svojih država i u svom odnosu prema nezapadnom svijetu te uzrokovao masovno odbacivanje drugih – siromašnih, nerazvijenih, neuspješnih u postizanju njegovih ideala.

Upravo je na tom tragu i četvrto poglavlje "Svjetlo i tama" koje naslovom upućuje da postoje dvije strane koje su postale ne samo protivničke, nego i nepoznanice jedna drugoj. Podčinjeni i siromašni pozivaju na sveti rat i propagiraju antieuropeizam i fundamentalizam, a predvodnici modernosti nameću svoje vrijednosti smatrajući ih univerzalnim. Moderno se društvo stoga mora okrenuti tradiciji da bi razvilo sposobnost priznavanja drugih koje je isključilo kao Subjekte. Kad Touraine progovara o demo-

kraciji, odbacuje liberalno i narodno shvaćanje demokracije jer smatra da treba prihvatiti konflikt između onih koji vladaju i onih kojima se vlada. Svi oni bi, dakako, trebali imati zajedničku odgovornost prema istim kulturnim odrednicama. Oni koji vladaju moraju poštovati tri načela – ljudska prava i slobode, društvenu reprezentaciju i pripadnost jednoj zajednici građana. S druge strane, oni kojima se vlada moraju biti svjesni odgovornosti za vlastitu slobodu, odnosno moraju željeti sudjelovati u demokratskom životu. Demokracija je slaba ako su glavni nositelji društvenih interesa političke stranke. Prema Touraineu, demokracija treba počivati na društvenim pokretima koji će se baviti obranom Subjekta. Najveću ulogu u jačanju demokracije imaju obitelji i škola, jer neposredno utječu na razvoj demokratske ličnosti pojedinca i njegovu pretvorbu u Subjekt.

Svoju koncepciju demokracije Touraine uspoređuje s Habermasovom teorijom demokracije i pronalazi određenu sličnost – želju da se pomiri univerzalno i pojedinačno. Prema Habermasu, ona se može ispuniti ako se pojedinačno uvažava te se komunikacijom i interakcijom iz njega izvedu univerzalne vrijednosti. No, Touraine ne misli da bi se tim pristupom mogla uspješno obaviti rečena pomirba dviju trajno konfliktnih strana. Upravo suprotno, ustanovio bi se nepremostiv rascjep između sistema i aktera. Zaključuje da je demokracija moguća samo ako se slobodna afirmacija Subjekta postavi kao vrhovna vrijednost modernosti, odnosno prihvati konfliktna i dinamična dimenzija društva. Tako Touraine samo još jednom naglašuje da je "modernost dijalog između uma i Subjekta i on se ne smije ni prekinuti ni završiti zato što drži otvorenim put prema slobodi" (293).

Ako bismo prihvatili da u istraživanju modernizacije postoje tri "vala", Touraineovo djelo pripada posljednjemu "valu", još uvijek aktualnom i intelektualno izazovnom. 'Treći val' uključuje tzv. neomoderniste od Becka, Eisenstadta, Hubera i drugih. Oni su moder-

nost iznova doveli u središte rasprava nakon što ju je postmodernizam, koji je obilježio drugi val, pokušao pokopati. Kako je dio tih neomodernista već 'prisutan' u prijevodu, valja očekivati obnovu zanimanja hrvatskih sociologa i politologa za problem modernosti i njezinih prijetnih implikacija. Touraineova knjiga može biti tomu veliki poticaj.

Dijana Eraković

Prikaz

*Znanstveni skup:
Mundos de Mujeres/Women's
worlds 2008 – La Igualdad no es
una Utopía (Equality is not a
Utopia)*

3. - 9. srpnja 2008., Universidad de Complutense de Madrid, Madrid, Španjolska

“Jedan od glavnih izazova novoga stoljeća jest, bez sumnje, još uvijek postojeća nejednakost između muškaraca i žena u svim područjima života dok se istodobno potvrđuju brojne različitosti koje nas razlikuju jedne od drugih”, riječi su to kojima su s Universidad de Complutense de Madrid opisali trenutno stanje u području ženskih prava te položaja žena u svijetu, s kojima je otvoren Deseti međunarodni kongres o ženama.

Deseti međunarodni interdisciplinarni (ove godine dvojezični) kongres Mundos de Mujeres 2008., održan je od 3. do 9. srpnja 2008. u Madridu u Španjolskoj i okupio je profesorice i asistentice sa sveučilišta diljem svijeta, kao i velik broj profesionalki koje se bave ženskim pitanjima u segmentima svoga djelovanja. Zajedno s predavačicama i sudionicama, skup je brojio više od 7 000 sudionika.

Kongres je nastao kao inicijativa Svjetske asocijacije za ženske studije, koja je zapravo udruženje različitih sveučilišta i organizacija za promicanje rodne i ženske jednakosti te promicanje ideja feminizma.

Kongres se organizira već 27 godina i to svake tri godine, a ove ga je godine po prvi puta organiziralo Sveučilište u Madridu (Universidad de Complutense de Madrid) u suradnji s kraljevskim dvorom, Vladom Španjolske te brojnim ministarstvima i organizacijama koje su odlučile sudjelovati u ovom skupom i zahtjevnom, ali iznimno važnom događaju.

Prije Španjolske, ovaj su skup organizirali: Izrael, Nizozemska, Irska, SAD, Costa Rica, Australija, Norveška, Uganda i Južna Koreja.

Ovogodišnji skup trajao je sedam dana, a od čega su prva dva dana bila rezervirana za pozvana predavanja vodećih stručnjakinja na području ženskih prava, dok je preostalih pet dana bilo rezervirano za redovne sesije. Sekcije su bile tematski podijeljene u trinaest generalnih skupina (Feminizam i socijalni pokreti; Povijest; Raznovrsni svijet; Gospodarstvo; Pravo; Teritorij i životni prostor; Preseljenja i granice; Ljudska prava; Mediji i komunikacija; Znanost i tehnologija; Kultura, umjetnost i kreativnost; Obrazovanje te Zdravlje) s podtemama koje je izborna komisija podijelila u podskupine tako da se dnevno održavalo po 126 sesija iz svih područja.

Tako su podskupine u prvoj sekciji “Feminizam i socijalni pokreti” bile: teorija i praksa; promišljanja; povijest; identiteti; naraštaji; aktualnosti i interseksionalnost.

U drugoj sekciji “Povijest” podskupine su bile: produktivne aktivnosti; obiteljska struktura i javni prostor; pravne regulative i socijalna realnost; obrazovanje; životni ciklusi; umjetnička kreativnost te vjerski diskurs i praksa.

U trećoj sekciji "Raznovrsni svijet", podskupine su bile: alternative globalizacije; solidarnost i položaj žena; fundamentalizmi i alternative; konstrukcija La Paza te seksualnost.

U četvrtoj sekciji "Gospodarstvo" podskupine su bile: gospodarstvo i feminizmi; politika i razvoj; siromaštvo i socijalna isključenost; neslužbeno gospodarstvo i nesigurnost zaposlenja te rad i blagostanje.

U petoj sekciji "Pravo" podskupine su bile: jednakost i javne politike; radikalizacija demokracija; konstrukcija građanstva; obezvlašćivanje i lokalna moć; institucije te pristup, socijalna integracija i interseksionalnost.

U šestoj sekciji "Teritorij i životni prostor", podskupine su bile: gradovi i prostor; sustav opskrbe gorivom i bioraznolikost; ekofeminizam; prirodni izvori; prirodne katastrofe te klimatske promjene.

U sedmoj sekciji "Preseljenje i granice" podskupine su bile: iseljenje i egzil; obiteljski modeli i rodne uloge; vidljive i nevidljive granice; trgovina ženama; interkulturalnost te sukobi i ratne priče.

U osmoj sekciji "Ljudska prava" podskupine su bile: rodno nasilje; sloboda; kultura, tradicija i religija; zdravlje i reproduktivna prava; seksualnost i seksualna različitost; nevladine organizacije i humanitarni projekti te pravni sustav i seksualna eksploatacija.

U devetoj sekciji "Mediji i komunikacija" podskupine su bile: novi oblici komunikacije; virtualni prostor; feminističke mreže te medijske reprezentacije žena.

U desetoj sekciji "Znanost i tehnologija" podskupine su bile: prostorno ograničene revolucije; žene i znanost; povijest i interpretacija znanosti te istraživanja i otkrića.

U jedanaestoj sekciji "Kultura, umjetnost i kreativnost" podskupine su bile: mogućnosti imaginacije; savezništva i udruženja; literatura; vizualna umjetnost;

glazbena umjetnost i scena; kreativnost i politika; jezici i kodovi izražavanja te filozofija.

U dvanaestoj sekciji "Obrazovanje" podskupine su bile: rodna jednakost; formacije za nenasilje; rodovi i akademske discipline; ženske i rodne studije; raznolikost, interkulturalnost i rod; tijelo, zdravlje i sport te jezik i rod.

U trinaestoj sekciji "Zdravlje" podskupine su bile: zakonodavstvo i sanitarne politike; istraživanje i znanstveni napredak; aktivnosti i ponašanje; ovisnosti i osobito ovisnost o drogama; bolesti i kvaliteta života te sport i nutricionizam.

Budući da Španjolska prvi put organizira ovakav skup, govornice su uglavnom bile iz Španjolske ili iz zemalja u kojima je Španjolski službeni jezik, no bilo je govornica iz cijeloga svijeta. Kako se u većini zemalja kojima je španjolski službeni jezik gotovo uopće ne govore strani jezici, ovim je znanstvenicama i aktivisticama ovo bila jedinstvena prilika da, uz simultane prevoditelje, svoja mišljenja i zapažanja iznesu pred znanstvenicama i profesionalkama iz cijeloga svijeta. Ostale, dakle sudionice redovitih sesija, svoja su viđenja dijelile s kolegicama iz drugih zemalja španjolskoga govornog područja s obzirom na to da nije bilo simultanih prijevoda, ali su zato sesije organizirane po jezičnim skupinama.

Prva je skup otvorila Inés Alberdi Alonso, izvršna direktorica razvojnoga fonda za žene UN-a, predavanjem u kojemu je predstavila rezultate istraživanja i napora UN-a u poticanju prava žena. Upravo su iz UN-a potaknuli osnivanje Svjetske asocijacije za ženske studije, a kongres podupiru od samih početaka.

Druga je govorila Somaly Mam, dobitnica nagrade "Principe de Asturias" za međunarodnu suradnju na području ženskih prava. Somaly Mam govorila je o zaštiti žrtava trgovine ženama i seksualne eksploatacije koja je problem u svim zemljama svijeta, a prave zaštite žena nema, te se takve strahote još uvijek događaju.

Treća je govorila Nawal El Saadawi, utemeljiteljica Arapske asocijacije za žensku solidarnost koja je govorila o ženama, kreativnosti i isticanju. Ona je, dajući brojne primjere žena islamske vjeroispovijesti koje su profesorice ili profesionalke, dakle zaposlene i uspješne, govorila o nepostojanju samokritičnosti kod islamskih žena te o njihovu prilagođivanju tradicionalistima i *mainstream* medijima. El Saadawi je istaknula kako je kritičko razmišljanje i pisanje nužnost, jer samo otvorenim i kritičkim razmišljanjem prljavo rublje može biti izneseno i potom oprano. El Saadawi ne vjeruje u razlike ili identitete bilo koje vrste pa ni one ženske, dakle u ženski položaj i ulogu u društvu. “Što je više izmiješano i raznoliko, to bolje. Čisti identitet znači rasizam”, istaknula je El Saadawi čime je poentirala da ni ženski položaj ne može biti jedinstven i uniformiran.

Sljedećih dana skupa održavane su redovite sesije sudionica kongresa na kojima su sudjelovale predstavnice brojnih institucija iz cijeloga svijeta.

U tematskim sesijama raspravljalo se o novim problemima s kojima se žene susreću diljem svijeta globalno, ali i lokalno. Predstavljena su najnovija istraživanja iz svih sekcija, ali i uobičajene

teme ženskoga područja i uobičajeni problemi s kojima se žene susreću, a koje su raspravljane iz svih perspektiva.

S obzirom na razmjernu malobrojnost sudionica iz zemalja izvan španjolskoga govornog područja treba istaknuti da je kongresu aktivno nazočilo čak šest sudionica iz Hrvatske koje su kolegicama iz inozemstva izložile svoje radove i to: Nataša Bokan s Agronomskoga fakulteta iz Zagreba radom “Women in Sociology. Example of Croatia” (sesija Znanost i tehnologija), Sandra Kantar i Kristina Sršnjak s Visokoga gospodarskog učilišta iz Križevaca radom “Gender equality in rural areas in Croatia (sesija Gospodarstvo), Jana Šarinić iz Gornjogradske gimnazije iz Samobora radom “Attitudes towards sexism in Croatia (sesija Obrazovanje), Branka Galić s Filozofskoga fakulteta iz Zagreba radom “Some social aspects of women’s discrimination at employment in Croatia” (sesija Obrazovanje) te Martina Topić s Fakulteta političkih znanosti iz Zagreba radom “Creating (gender) scandal: Hillary Rodham Clinton and the Media” (sesija Mediji i komunikacija).

Martina Topić